

ὑπὸ τῆς θρησκείας· αἷ ἀρετῇ καὶ ἡ θρησκεία εἶνε μέσα, χάριν τῶν σκοπῶν τῆς κυβερνήσεως· εἶνε ἀγαθὴ, ὠφέλιμος οὕσα, ἀλλ' εἶνε ἀπορριπτέως βλάπτουσα· εἶνε προσωπεῖον, τὸ ὅποτον ὀφείλει ἕκαστος νὰ φέρῃ, ἐνδύσθαι δύναται, ἀλλ' ἐν ἀνάγκῃ, ὀφείλει νὰ γινώσκῃ ν' ἀπεκδύηται αὐτοῦ. Ὁ ἡγεμὼν ὀφείλει νὰ ἐπιδιώκῃ φήμην ἐπὶ ἀγαθότητι, ἐπὶ εὐθύτητι, ἐπὶ εὐσεβείᾳ, ἐπὶ πίστει εἰς τὰς ὑποχρεώσεις του, ἐπὶ δικαιοσύνῃ· ὀφείλει νὰ ἔχῃ ἀπάσας τὰς ἀγαθὰς ιδιότητες, ἐν τούτοις ὀφείλει νὰ διατελῇ κύριος ἑαυτοῦ, ἵν' ἀναπτύσῃ τὰς ἐναντίας τούτων, ὅταν τὸ καλὴ ἢ ἀνάγκη ὁ ἡγεμὼν, καὶ πρὸ πάντων ὁ νέος ἡγεμὼν, δὲν δύναται νὰ ἐξασκῇ ἀποινεὶ ἀπάσας τὰς ἀρετὰς, διότι τὸ συμφέρον τῆς συντηρήσεώς του τὸν ὑποχρεοῖ συνήθως νὰ παραβιάζῃ τοὺς νόμους τῆς ἀνθρωπότητος, τῆς χάριτος καὶ τῆς θρησκείας. . . . Βλέπομεν εὐχαρίστως τὸν ἄνθρωπον, ὅποιος εἶνε κατὰ τὸ φαινόμενον, οὐχὶ δὲ ὅποιος εἶνε πράγματι. . . . Τὸ σπουδαιότατον εἶνε ἡ ὑποστήριξις αὐτοῦ ἐν τῇ ἀρχῇ, τὰ δὲ μέσα θέλουσι κριθῆ ἀείποτε ἔντιμα καὶ θέλουσιν ἐπευφημηθῆ ὑπὸ πάντων. Διότι ὁ χυδαῖος τὴν ἐπιφάνειαν μόνον παρατηρεῖ τῶν πραγμάτων, κρίνων αὐτὰ ἐκ τῆς ἐπιτυχίας.» (1)

Μετὰ τὰς ὑποθήκας ταύτας, τὸν κώδικα τοῦτον τῆς ὑποκρισίας καὶ τῆς δολιότητος, ἀναπτύσσεται ἐν τῷ ὀγδόῳ βιβλίῳ τοῦ Ἡγεμόνος ἡ θεωρία τῶν σκληροτήτων, πάντων ἐκείνων τῶν αὐθαιρέτων μέτρων, δι' ὧν ὁ ἡγεμὼν δύναται νὰ ἐξασφαλισθῇ ἐν τῇ ἐξουσίᾳ. Ἡ κυβερνητικὴ σκληρότης δύναται νὰ τελεσθῇ διττῶς: ἀγαθῶς ἢ κακῶς (*crudeltà male o bene usate*). Καὶ ἀγαθῆ μὲν χρήσις σκληροτήτων, ἂν ᾖ ἐπιτετραμμένον νὰ ἐκφρασθῇ τις καλῶς περὶ τοῦ κακοῦ, δύναται νὰ ὀνομασθῇ ἐκείνη, ἣτις τελεῖται ἔφ' ἅπαξ ἐκ τῆς ἀνάγκης τῆς ἀσφαλείας, ἣν οὐδόλως πλέον διαπράττει τις βραδύτερον, ἀλλ' ὅσον τὸ δυνατόν ποιεῖται αὐτῆς χρῆσιν πρὸς τὸ συμφέρον τῶν ὑπηκόων. Κακὴ δὲ χρῆσις σκληροτήτων εἶνε ἐκείνη, ἣτις κατ' ἀρχὰς μὲν σπανίως συμβαίνει, ἀλλὰ διὰ τοῦ χρόνου μάλλον αὖξει ἢ ἐλαττοῦται. . . . Πάντα τὰ ἀδικήματα πρέπει νὰ τελεσθῶσιν ἀμέσως, διότι ὅτῳ ὀλιγώτερον αἰσθάνεται τις αὐτὰ, τοσούτῳ ὀλιγώτερον καὶ φέρει βλάβης. Αἱ δὲ ἀγαθοεργίαι πρέπει νὰ παρέχωνται βραδέως, ἵνα καλλίτερον καθίστανται ἐπαισθηταί.

Πρὸ παντὸς δὲ ὁ ἡγεμὼν ὀφείλει οὕτω πῶς νὰ συζῇ μετὰ τῶν ὑπηκόων αὐτοῦ, ὥστε οὐδεμίαν περίστασιν νὰ ἐξαναγκάσῃ αὐτὸν νὰ μεταβληθῇ εἴτε ἐπὶ τὰ κρείττω, εἴτε ἐπὶ τὰ χείρω, διότι, ἐπερχομένης τῆς ἀνάγκης ἐν δεινοῖς χρόνοις, τὸ κακὸν δὲν εἶνε ἐπίκαιρον, ἢ δὲ ἀγαθὴ πράξις οὐδόλως ὠφελεῖ, διότι θεωρεῖται ὡς ἐξ ἀνάγκης προελθοῦσα καὶ οὐδεμίαν ἐπισπῶσα ἐπὶ τούτῳ εὐγνωμοσύνην².

¹ Ἐν τῷ ἐννάτῳ κεφαλαίῳ τοῦ βιβλίου διατυποῦται καθαρώτερον τὸ

(1) Il principe 7.

(2) Il principe 8.

ἀληθές πνεῦμα τοῦ συγγραφέως, καὶ ἡ τάσις αὐτοῦ, γράφοντος τὸν Ἡγεμόνα. Ὁ ἡγεμὼν καταλαμβάνει τὴν ἀρχὴν εἴτε διὰ τῆς εὐνοίας καὶ συνδρομῆς τοῦ λαοῦ, εἴτε διὰ τῆς τῶν μεγιστάνων, οἵτινες βλέποντες, ὅτι δὲν δύνανται ν' ἀντιστῶσιν εἰς τὸν λαόν, στρέφονται πρὸς ἓνα μεταξὺ κούτων ἀνδρᾶ, ὃν καὶ ἀναγορεύουσι ἡγεμόνα· τούναντίον δὲ ὁ λαὸς στρέφεται πρὸς ἓνα μόνον, ὅπως ἐξασφαλισθῆ διὰ τῆς ἰσχύος αὐτοῦ κατὰ τῶν μεγιστάνων. Καὶ ὁ μὲν καταλαμβάνων τὴν ἀρχὴν τῆ ἐπικουρίᾳ τῶν μεγιστάνων, ἔχεται αὐτῆς δυσχερέστερον, ἢ ὁ διὰ τῆς ἐπικουρίας τοῦ λαοῦ, διότι ὁ ἡγεμὼν εὐρίσκει πολλοὺς περὶ ἑαυτὸν, νομίζοντας αὐτὸν ὁμοιον, οὓς δὲν δύναται νὰ διατάσῃ, ἢ νὰ μεταχειρίζηται κατ' ἀρέσκειαν· ἀλλ' ὁ καταλαμβάνων τὴν ἀρχὴν διὰ τοῦ λαοῦ, ἵσταται μόνος ἐν αὐτῇ, οὐδένα ἢ ὀλίγους μόνον παρ' ἑαυτῷ ἔχων μὴ πρὸς ὑπακοὴν προθύμους. Πρέπει λοιπὸν ὁ ἡγεμὼν νὰ στηρίζηται ἐπὶ τοῦ λαοῦ μᾶλλον ἢ ἐπὶ τῶν ἡγεμόνων, διότι ὁ λαὸς εἶνε καὶ ἐντιμώτερος καὶ πιστότερος, μηδὲν ἐπιθυμῶν ἢ τὴν μὴ καταπίεσίν του, ἐνῶ οἱ μεγιστᾶνες τείνουσι πρὸς τὸ ἀρχειν καὶ καταπιέζειν τὸ χεῖριστον, ὃ, περ ἡγεμόνων τις δύναται ν' ἀναμῆνῃ παρὰ τοῦ λαοῦ, εἶνε ἢ ἐγκατάλειψις, ἐνῶ θέλει προσβληθῆ παρὰ τῶν μεγιστάνων, οἵτινες, διορατικώτεροι καὶ πανουργότεροι, θέλουσιν ἐγκαίρως ἐπιζητήσῃ πρὸς σωτηρίαν ἑαυτῶν τὴν εὐνοίαν ἐκείνου, εἰς τὴν νίκην τοῦ ὁποίου ἐλπίζουσι¹.

Ἀλλὰ πρὸ παντὸς ὁ ἡγεμὼν ὀφείλει πρῶτιστον ἑαυτοῦ νὰ ἔχη μέλημα τὴν στρατιωτικὴν ὀργάνωσιν καὶ ἀνατροφὴν τοῦ τόπου, καὶ ἐπ' αὐτῆς νὰ στηρίξῃ τὴν πραγματικὴν αὐτοῦ δύναμιν· ὁ ἡγεμὼν πρέπει νὰ ᾔνε στρατηγός, ἐνοπλὸς προφήτης, ἀριστοτέχνης τῆς πολεμικῆς τέχνης, δυνάμενος νὰ ἐμφυσήτῃ εἰς τὸν πολίτην γενναῖον φρόνημα καὶ τὴν ἐθνικὴν ἀτομικότητα καὶ συνείδησιν. Καὶ ἐνταῦθα καθίσταται ὁ Μακιαβέλλης τέλειος θεωρητικὸς τῆς ἀρχαίας πολιτείας· ἐν τοῖς περὶ τῆς τέχνης τοῦ πολέμου διαλόγοις ὁ ὑποτιθέμενος Κολόννας, ἐξαίρων τὴν πολεμικὴν ἀρετὴν τῶν Ρωμαίων, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν σύγχρονον Ἰταλίαν, δεσποζομένην ὑπὸ τῶν μισθοφόρων, λέγει: «Πόσον θὰ ἦτο κρεῖττον, ἂν ἐμιμούμεθα τοὺς ἀρχαίους κατὰ τὴν σκληραγωγίαν μᾶλλον καὶ τὴν τραχύτητα, ἢ κατὰ τὴν μαλθακότητα καὶ τὸ ἀβροδίαιτον, ἂν διημιλλώμεθα πρὸς ἐκείνους δι' ὅσα ἔπραττον ἐν τῷ φωτὶ, οὐχὶ δὲ ἐν τῷ σκότει, καὶ ἂν προσελαμβάνομεν τὰ ἥθη τῆς ἀληθοῦς καὶ τελείας, οὐχὶ δὲ τῆς ψευδοῦς καὶ διεφθαρμένης ἀρχαιότητος! διότι ἀφ' ὅτου ἡ ἀβρότης τῶν ἠθῶν κατέστη ἀρεστὴ παρὰ τοῖς Ρωμαίοις, κατεστράφη ἡ πατρίς μου Ἰταλία».²

Ἀναπτύσσων εἶτα ἐν τῷ Ἡγεμόνι ἐκτενέστερον τὴν θεωρίαν ταύτην, καταλήγει εἰς τὸ ἐπόμενον συμπέρασμα: «Ἄνευ ἰδίας στρατιωτικῆς δυ-

¹ Il principe 9.

² Dell' arte della Guerra.

νάμεως οὐδεμίᾳ πολιτεία δύναται νὰ ἦνε ἀσφαλής· ὀφείλει λοιπὸν ὁ ἡγεμὼν οὐδὲν ἄλλο νὰ ἔχη ἀντικείμενον, περὶ οὐδενὸς ἄλλου νὰ μεριμνᾷ, καὶ οὐδὲν ἄλλο νὰ καθιστᾷ ἰδίαν αὐτοῦ τέχνην, ἢ τὸν πόλεμον καὶ τοῦτου τὴν παρασκευὴν καὶ διοίκησιν· διότι μόνη αὕτη ἡ τέχνη προσήκει εἰς τὸν ἄρχοντα, ὑπὸ τοιούτου δὲ περιβάλλεται σθένους, ὥστε οὐ μόνον περισώζει τοὺς ἐξ αἵματος ἡγεμόνας, ἀλλὰ συνήθως καὶ τοὺς ἄνδρας ἐκείνους, οἵτινες ἐξ ἀπλῶν πολιτῶν ἀνῆλθον εἰς τὴν περιωπὴν ταύτην. Τὰνάπαλιν δὲ βλέπομεν, ὅτι οἱ ἡγεμόνες, οἱ μεριμνήσαντες περὶ τῶν ἡδονῶν μᾶλλον ἢ περὶ τῶν ὀπλῶν, ἀπώλεσαν τὴν θέσιν αὐτῶν.¹» Ἡ στρατιωτικὴ ὀργάνωσις καὶ ἀνατροφή· τοιοῦτον τὸ πρῶτιστον μέλημα τοῦ πολιτικοῦ ἀνακαινιστοῦ, ὃ δὲ στρατὸς οὗτος δεόν νὰ ἦνε ἰθαγενής, οὐχὶ στρατολογούμενος ἐξ ἄλλοφύλων στοιχείων, προθύμων ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν νὰ ἐγκαταλίπωσι τὸν ἡγεμόνα καὶ νὰ προδώσωσι τὴν χώραν, ὑπὲρ ἧς ἀμύνονται· ἐν ταῖς χρόνις τῶν μισθοφόρων πρῶτος ὁ συγγραφεὺς τῆς τέχνης τοῦ πολέμου ἐγείρει τὴν φωνὴν ὑπὲρ τῶν ἐθνικῶν στρατῶν· οὕτω δύναται νὰ θεωρηθῇ ὁ ἀληθὴς πατὴρ τοῦ νεωτέρου στρατολογικοῦ συστήματος, τὸ ὅποῖον ἀνεγνωρίσθη ἤδη ὡς οὐσιώδης ὅρος ἐθνικοῦ βίου ἐν τῷ πολιτικῷ κώδικι τῶν νεωτέρων λαῶν τῆς Εὐρώπης, καὶ τὸ ὅποῖον ἐκληροδοτήθη παρὰ τῆς ἐλληνικῆς καὶ ρωμαϊκῆς ἀρχαιότητος εἰς τὸν νεώτερον κόσμον.

Ὁ ἡγεμὼν ὀφείλει νὰ ἔχη διττὴν τὴν φύσιν, δυνάμενος ν' ἀντιμετωπίσῃ τοὺς ἀπανταχοῦ περιβάλλοντας αὐτὸν κινδύνους, κατ' ἐξοχὴν δὲ πρέπει νὰ θεωρηθῆται πανοῦργος καὶ γενναῖος, καὶ πρὸς τοῦτο ὀφείλει νὰ ἐκλέξῃ τὴν ἀλώπεκα καὶ τὸν λέοντα, διότι ὁ μὲν λέων δὲν δύναται νὰ προφυλαχθῇ ἀπὸ τῶν παγίδων, ἡ δὲ ἀλώπηξ ἀπὸ τῶν λύκων. Ὀφείλει λοιπὸν νὰ ἦνε ἀλώπηξ, ἢ ν' ἀναγνωρίζῃ τὰς παγίδας, καὶ λέων πρὸς ἐκφόβισιν τῶν λύκων... Ὁ κυριάρχης ἐπίσης οὔτε δύναται οὔτ' ὀφείλει νὰ τηρῇ τὸν λόγον του, ἀν' ἡ τήρησις αὕτη τοῦ λόγου ἠδύνατο ν' ἀποβῇ αὐτῷ ἐπιβλαβής, καὶ ἀν' δὲν ὑφίστανται πλέον οἱ λόγοι, οἱ παρὰκινήσαντες αὐτὸν πρὸς τοῦτο. Δύναται τις ν' ἀριθμῆσῃ ἄπειρα νεώτερα παραδείγματα, καὶ νὰ ἐπιδείξῃ πόσας συνθήκας καὶ πόσας ὑποσχέσεις ἐματαιώθησαν ὑπὸ τῆς ἀπιστίας τῶν ἡγεμόνων· ὠφελήθησαν δὲ κάλλιστα ἐκεῖνοι, οἵτινες κάλλιστα ἐγίνωσκον νὰ ὑποκριθῶσι τὴν ἀλώπεκα. Ἀλλ' ὀφείλει τις νὰ γινώσκῃ καλῶς νὰ καλύπτῃ τὴν φύσιν ταύτην, νὰ ἦνε δὲ μέγας ἐν ἀπάτῃ καὶ ἐν ὑποκρισίᾳ· διότι οἱ ἄνθρωποι εἶνε τοσοῦτον ἀπλοὶ καὶ ὑπακούουσι τοσοῦτον εἰς τὰς στιγμιαίας ἀνάγκας, ὥστε ὁ ἐξαπατῶν θέλει ἐπιτύχει ἀείποτε τὸν ἐξαπκτῆθησόμενον... Ὁ ἡγεμὼν, καὶ πρὸ παντὸς ὁ νέος ἡγεμὼν δὲν δύναται νὰ προσέχῃ εἰς πᾶν ὅ,τι ὁ ἄνθρωπος νομίζει ἀγαθόν, ἐπειδὴ εἶνε συνήθως ἠναγκασμένος, πρὸς διατήρησιν τῆς

¹ Il Principe 14.

ἐξουσίας, νὰ πράττη παρὰ τὴν πίστιν, παρὰ τὴν πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπην, παρὰ τὴν εὐσέβειαν· πρέπει δὲ νὰ δεικνύηται ὅπως ἐλεημοσύνη, ὅπως πίστις, ὅπως φιλανθρωπία, ὅπως χρηστότης, ὅπως εὐσέβεια· ἰδίᾳ δ' εἶνε ἀνάγκη νὰ φαίνηται κατέχων τὴν τελευταίαν ταύτην ιδιότητα· διότι οἱ ἄνθρωποι ἀποφαίνονται ἐν γένει μᾶλλον δι' ὅ,τι βλέπουσιν ἢ δι' ὅ,τι ἄπτονται, διότι ἕκαστος δύναται νὰ βλέπῃ, ἀλλ' ὀλίγοι αἰσθάνονται. Φροντὶς λοιπὸν τοῦ ἡγεμόνος πρέπει νὰ ᾔνε ἡ νίκη καὶ ἡ τήρησις τῆς κυριαρχίας, τὰ δὲ μέσα θέλουσιν ἐρμηνευθῆ ἀείποτε ἔντιμα καὶ ἐγκωμιασθῆ ὑπὸ πάντων· διότι ὁ ὄχλος ἀλίσκεται ἀείποτε ὑπὸ τῶν κατ' ἐπιφάνειαν τελουμένων καὶ τῆς ἐπιτυχίας τῆς ὑποθέσεως· ἀλλ' ἐν τῷ κόσμῳ μόνον ὄχλος ὑπάρχει, οἱ δὲ ὀλίγοι εὐρίσκουσι τότε πρῶτον τὴν θέσιν αὐτῶν, ὁπότε ἀγνοοῦσιν οἱ πολλοὶ ποῦ νὰ προσερισθῶσιν¹.

Ποῦ ἠρύσθη τὰ δόγματα ταῦτα ὁ συγγραφεὺς τοῦ Ἑγεμόνος; Ὁ Μακιαβελισμὸς, ἵνα μεταχειρισθῶ τὴν συνήθη τῆς λέξεως ἔννοιαν, ὑπῆρχεν ἤδη πρὸ τοῦ Μακιαβέλλη καὶ ἐν Ἰταλίᾳ καὶ ἐν τῇ λοιπῇ Εὐρώπῃ, διδασκόμενος ἐν τοῖς ἀποκρύφοις ἐγχειριδίοις τῶν Ἰησουϊτῶν καὶ τῆς Ἁγίας Ἐδρας ὁ Casuismus οὗτος, οὐχὶ ἄλλως πρωτοφανῆς ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἠθικῆ ἔννοια, ἦτο τὸ ἄρχον δόγμα καὶ ἐν ταῖς διεθνεσί, καὶ ἐν ταῖς δημοσίαις καὶ ἐν ταῖς ἰδιωτικαῖς σχέσεσι τῶν χρόνων ἐκείνων. Ὁ σκοπὸς καθαγιαίνει τὰ μέσα· τοῦτο ἐδίδασκεν ἡ ἐκκλησία διὰ τῶν συγχωροχαρτίων, τοῦτο ἐδίδασκον οἱ Ἰησουῖται διὰ τῶν ἠθικολογικῶν αὐτῶν βιβλίων· οὐδ' ἦτο ἡ οἰκογένεια Βοργία μοναδικὸν παράδειγμα δημοσίων καὶ ἰδιωτικῶν ἐγκλημάτων κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους. Ὅ,τι δ' ἔπραττεν ὁ Ἰησουῖτης ἢ ὁ λειτουργὸς τῆς ἐκκλησίας καὶ τῆς πολιτείας ἐν τῷ ἰδιωτικῷ καὶ τῷ δημοσίῳ βίῳ, τοῦτο ἀπεπειράθη νὰ διατυπώσῃ ὁ Μακιαβέλλης ἐν τῷ βιβλίῳ τούτῳ τοῦ δημοσίου αὐτοῦ δικαίου, ὅστις ἐν τῇ πράξει ὑφιστάμενος ἦδη, ἔσχε μόνον τὴν κωδικοποίησιν αὐτοῦ διὰ τοῦ Ἑγεμόνος. Ἐν μέσῳ τῆς συγχύσεως ἐκείνης καὶ τῆς διαφθορᾶς τοῦ αἰῶνος εἶχεν ἀπολεσθῆ καὶ αὐτὸ τὸ αἶσθημα τοῦ δικαίου. Μάτην ὁ Σαβοναρόρας ἀπὸ τινος πλατείας τῆς Φλωρεντίας ἀπεπειράτο νὰ ἐπαναγάγῃ τὴν κοινωνίαν καὶ τὴν ἐκκλησίαν εἰς τοὺς πρώτους χρόνους· ἐπιπτεν ὀλοκαύτωμα ὑπὸ τὰ ἐρείπια τῆς ἀπολεσθείσης ἐκείνης κοινωνίας, μὴ ἐχούσης πλέον μήτε θεόν, μήτε θρησκείαν, μήτε δίκαιον, καὶ ἐγκαταλειφθείσης τελῶς εἰς τὴν ἰδίαν εἰμαρμένην. Ἐν τοιαύτῃ στιγμῇ παρίσταται ὁ Μακιαβέλλης, μεταξὺ τοῦ μέσου αἰῶνος καὶ τοῦ νέου κόσμου, πρόδρομος τοῦ Λουθήρου, ἀπελευθερῶν τὴν πολιτικὴν κοινωνίαν ἀπὸ τῆς παραδόσεως τῆς ἐκκλησίας, ὅπως ὁ Γερμανὸς μεταρρυθμιστῆς ἔμελλε νὰ χειραφετήσῃ ἀπ' αὐτῆς τὴν ἀνθρωπίνην συνείδησιν. Ἀλλὰ δυστυχῶς τὸ καθεστῶς τοῦτο ἐζήτησε νὰ πολεμήσῃ μὲ τὰ ἴδια ὄπλα, δι' ὧν τοῦτο ἐμάχετο καὶ συνετηρεῖτο : Εἶπεν εἰς

¹ Il Principe 18.

τὴν Ἰταλίαν τὴν νόσον αὐτῆς, τὴν θεοκρατίαν· ἀφοῦ διεγένωσε τὴν νόσον ταύτην, ἔγραψε καὶ τὴν συνταγὴν μεθ' ὅλης ἐκείνης τῆς ψυχρότητος καὶ ἀπαθείας, μεθ' ἧς ὁ ἰατρὸς δικτάτσει εἰς τὸν ἀσθενῆ τὸ φάρμακον, τὸ μέλλον νὰ θεραπεύσῃ αὐτὸν ἀπὸ τῆς ἀτονίας, ἵνα τὸν ἐπαναγάγῃ εἰς τὴν ζωὴν καὶ εἰς τὴν υγείαν. Δημοκρατικὸς αὐτὸς, τοῦ ὁποίου τὰ μέλη οὐ πρὸ μικροῦ χρόνου εἶχον στρεβλωθῆ ὑπὸ τοῦ δημίου, ἐπικαλεῖται τὴν τυραννίαν πρὸς σωτηρίαν τῆς πατρίδος του, ὡς τὸ πικρώτατον, ἀλλὰ καὶ τὸ δραστικώτατον τῶν φαρμάκων, τῶν δυναμένων νὰ ἀντζωογονήσωσι τὸ φθίνον σῶμα τοῦ ἔθνους. Ἡ σωτηρία τῆς Ἰταλίας, τὸ ἰδεῶδες τοῦτο τοῦ κατ' ἐξοχὴν πρακτικοῦ πολιτειογράφου, δὲν ἠδύνατο νὰ τελεσθῆ οὔτε διὰ τοῦ ἐξαγνισμοῦ καὶ τῆς καθάρσεως τῶν ἡθῶν αὐτῆς, ὡς ἐζήτουν οἱ θρησκευτικοὶ καὶ κοινωνικοὶ μεταρρυθμισταὶ, οἱ περὶ τὸν Σκβοναρόλαν καὶ τὸν ἐκ Βρεσσείας Ἀρνόλδον, οὔτε διὰ τῆς ἐλευθερίας, ὡς ἀπεπειρήθησαν οἱ περὶ τὸν Ριένζην. Μόνον μοναρχουμένη δύναται νὰ εἰρηνευθῆ ἡ Ἰταλία, εἶπε σύγχρονος ἱστοριογράφος· ἦτο ἡ συνείδησις τῆς Εὐρώπης, τινασσοῦσης ἀφ' ἐκυτῆς τὴν κόριν τοῦ τιμωρισμοῦ καὶ ζητούσης τὴν πολιτικὴν ἐνότητα καὶ ἰσχὺν ἐν τῇ ιδέᾳ τῆς ἐθνικότητος διὰ τῆς μοναρχίας, διὰ τῆς συγκεντρώσεως, εὐριτκούσης τὸ ἄκρον ἄωτον τῆς πολιτικῆς σοφίας ἐν τῷ ἀξιώματι τοῦ Λουδοβίκου δεκάτου τετάρτου: *l'Etat c' est moi*· καὶ τοῦτο τὸ δόγμα, δι' οὗ ἐδημιουργήθησαν ἤδη ἐν Εὐρώπῃ τὰ μεγάλα ἐθνολογικὰ καὶ πολιτικὰ συστήματα τοῦ Ριχελιέως, Καρόλου τοῦ πέμπτου καὶ Ἑρρίκου τοῦ ἐξῆδμου, διαγράφων ὁ Μακιαβέλλης διὰ τὴν Ἰταλίαν, ἔπεμψεν ἀπὸ τῆς μονώσεως αὐτοῦ τὸν *Ἡγεμόνα*, ὡς τὸ ἀσφαλέστατον ἐγχειρίδιον, τὸ δυνάμενον νὰ χρησιμεύσῃ ὁδηγὸς πρὸς τὴν ἐθνικὴν καὶ πολιτικὴν αὐτῆς ἰσχὺν καὶ ἐνότητα.

Ἄδεν πρέπει νὰ παρέλθῃ ἡ εὐκαιρία αὕτη, ἐπιφωνεῖ περὶ τῶν τὸ βιβλίον του, ὅπως ἡ Ἰταλία μετὰ τοσοῦτον χρόνον ἔδη ἐπὶ τέλους ἀναφκινόμενον τὸν ἐλευθερωτὴν αὐτῆς. Δὲν δύναμαι νὰ ἐκφράσω μεθ' ὁποίας ἀγάπης ἤθελον ὑποδεχθῆ αὐτὸν ἀπασαι αἱ ἐπαρχίαι, αἵτινες ὑπέστησαν τὰ πάνδεινα ἐκ τῆς πλημμύρας τῶν ξένων, μετὰ πόσης δίψης πρὸς ἐκδίχῃσιν, μετὰ πόσης εὐτεθείας, μετὰ πόσων δακρῶν! Τίνες πύλαι ἤθελον μείνει πρὸ αὐτοῦ κεκλεισμένοι; τίνες λαοὶ ἤθελον ἀρνηθῆ εἰς αὐτὸν ὑπακοήν; τίνες φθονεροὶ ἤθελον ἀντιταχθῆ εἰς αὐτόν; τίς Ἰταλὸς ἤθελεν ἀρνηθῆ εἰς αὐτὸν τὴν λατρείαν του; εἰς ἅπαντας ἐμποιεῖ ἀποστροφὴν ἢ βαρβαρικὴ κυριαρχία, ὑφ' ἧς πιέζεται σήμερον ἡ Ἰταλία. Ἄς ἀναλάβῃ λοιπὸν ὁ περιφανὴς ἡμῶν οἶκος (ὁ τῶν Μεδίκων) τὴν ἀποστολὴν ταύτην μετὰ τῆς μεγαλοψυχίας ἐκείνης καὶ τῶν ἐλπίδων, αἵτινες εἶνε ἴδιαι τῶν δικαίων ὑποθέσεων, ὅπως ἐξευγενισθῆ ὑπὸ τὴν σημαίαν αὐτοῦ ἡ πατρίς ἡμῶν, ὑπὸ δὲ τοὺς οἰωνοὺς αὐτοῦ ἐπκληθεύτῃ τὸ λόγιον τοῦτο τοῦ Πετράρχου:

«Virtù contro al furore
prenderà l' arme, e fia il combatter corto,
che l'antico valore
negl' Italicì cuor non è ancor morto¹.»

Ἐνταῦθα κεῖται ἡ ἀληθὴς λύσις τοῦ προβλήματος τοῦ Ἡγεμόνος, τοῦ προβλήματος τῆς ἰταλικῆς ἐνότητος. Ὁ ἐμβριθὴς πολιτευτὴς, ὁ ἀναλύσας ἐν τοῖς περὶ τοῦ *Τίτου Λιβίου Λόγοις* τὴν ρωμαϊκὴν πολιτείαν ὑπὸ τὴν τήβεννον ἐλευθέρου πολίτου, ἐρμηνεύοντος τὰ αἷτια τῆς ἀκμῆς αὐτῆς καὶ τοῦ μεγαλείου, ἀπόλλυται ἐν τῷ ζοφερῷ ψυχολόγῳ διεφθαρμένης ἐποχῆς καὶ κοινωνίας, ἀπογοητευθέντι ἐκ τῆς ἀνιάτου καταστάσεως τῆς πατρίδος του, καὶ ἐν μόνον εὐρίσκοντι φάρμακον, ἔστω καὶ τὸ πάντων ἀλγεινότερον, πλὴν τὸ ἐνεργητικώτατον, τὴν δικτατορίαν. Ἀλλ' ἡ Ἰταλία δὲν ἠδυνήθη νὰ συγκινηθῇ ἐκ τῆς ἀλγεινῆς ταύτης κραυγῆς τοῦ Ἡγεμόνος² τοῦ συγγραφέως θανόντος, χωρὶς ὁ Ἡγεμὼν αὐτοῦ νὰ τύχῃ τῆς ἐλαχίστης ἀπηχῆσεως ἐν τῇ ἰταλικῇ συνειδήσει, τὴν ὁποίαν ἐβάρυνε τὸ ἀμάρτημα τῆς καταχρήσεως τῆς ἐλευθερίας καὶ τοῦ πνεύματος, ἐπὶ τρεῖς αἰῶνας μετὰ τὴν συγγραφὴν τοῦ Μακιαβέλλη, τὸ τοσάκις ἀναθεματισθὲν τοῦτο βιβλίον, τὸ ἀντικείμενον γενικῆς κατάρρας καὶ περιφρονήσεως, διετέλεσε τοιοῦτον μέχρι τῆς στιγμῆς, καθ' ἣν ἡγεμῶν, ὑπὸ ἄλλους τύπους καὶ ἄλλο πνεῦμα εἴμαρτο νὰ δώσῃ σάρκα εἰς τὸν καταδικασθέντα ἡγεμόνα τοῦ δεκάτου ἕκτου αἰῶνος, οἷος ἐγράφετο διὰ τῆς τρεμούσης χειρὸς τοῦ γραμματέως τῆς φλωρεντιακῆς δημοκρατίας...

Δὲν ἐπιτρέπει μοι ὁ χῶρος πρὸς εὐρυτέραν ψυχολογικὴν ἀνάλυσιν τοῦ συγγραφέως καὶ τῶν περιστάσεων, ὑφ' ἧς συνέγραψεν ἀμφότερα τὰ βιβλία, πρὸς στενοχωρίαν τῆς πολιτικῆς ἐπιστήμης. Δύναται τις νὰ τὸν ἀποθαυμάζῃ, δύναται τις κατ' ἀρέσκειαν νὰ τὸν ἀποκαλῇ ἠθικὸν τέρας, ἄξιον τοῦ ἀναθέματος τῶν ἀνθρωπίνων γενεῶν, κατὰ τὰ συμφέροντα αὐτοῦ καὶ τὰς ἠθικὰς περὶ ἱστορίας καὶ πολιτείας ἀπόψεις. Ἐκεῖνο τὸ ὅποιον οὐδεὶς δύναται νὰ ἀρνηθῇ, εἶνε ὅτι πρῶτος αὐτὸς εἰσήγαγεν ἐν τῇ πολιτικῇ ἐπιστήμῃ τὸ πνεῦμα τῆς μεθόδου, τῆς κριτικῆς, μελετήσας τὸν ἄνθρωπον καὶ τὰς ἐξελίξεις, ὑφ' ἧς ἐμφανίζεται ἐν τῇ ἱστορίᾳ, τὴν πολιτείαν καὶ τὴν κοινωνίαν, ὑπὸ τὴν θετικὴν αὐτῶν ἀπόψιν, ἐντὸς τῶν ὁρίων τοῦ χρόνου καὶ τοῦ τόπου. Ἡ πρωτοτυπία αὕτη ἀναδιβάλλει τὸν Μακιαβέλλη εἰς περιωπὴν, ἣν ὀλίγιστα πνεύματα ἐν τῇ πολιτικῇ ἐπιστήμῃ δύνανται νὰ διαμφισβητήσωσι. Πολλοὺς αἰῶνας, πρὶν ἢ ἔτι ὁ ἀστρονόμος Laplace² ἀποφανθῇ, ὅτι πρὸς πλήρη κατανόησιν τῶν

¹ Ἡ τόλμη θὰ λάβῃ τὰ ὄπλα κατὰ τῆς μανίας, ὁ δὲ ἀγὼν ἔσται σύντομος· διότι δὲν ἀπέθανεν εἰσέτι ἡ ἀρχαία ἀρετὴ ἐν τῇ κερδίᾳ τῆς ἰταλικῆς ἐνότητος.

² Ἐφαρμώσωμεν διὰ τὰ ἠθικὰς καὶ πολιτικὰς ἐπιστήμας τὴν ἐπὶ τῆς παρατηρήσεως καὶ τοῦ ὑπολογισμοῦ ἐρειδομένην μέθοδον, ἣτις τοσοῦτον ὑπηρέτησεν ἡμῶν ἐν ταῖς φυσικαῖς ἐπιστήμασι. (Essai philosophique sur les probabilités.)

φαινομένων τῆς πολιτικῆς ἐπιστήμης παρίσταται χρεία τῆς αὐτῆς ἀναλυτικῆς μεθόδου, ἣ χρῆται καὶ ὁ φυσιοδίφης ἐν τῇ ἐρεύνη τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, ὁ Μακιαβέλλης. ἐφάμιλλος τοῦ μεγάλου ἀστρονόμου, διετύπωσε διὰ τῶν πραγμάτων τὸ ἀξίωμα τοῦτο ἐν τοῖς συγγράμμασιν αὐτοῦ μεθ' ὅλης τῆς ἀκριβείας καὶ ἀνκλύσεως φυσιοδίφου, ζητοῦντος ἐν τῇ πολιτείᾳ, ταῖς φυσιολογικαῖς αὐτῆς ἀλλοιώσεις καὶ ταῖς ἱστορικαῖς ἐξελίξεις τὸν ἀληθῆ λόγον τῶν φαινομένων, οὐχὶ δὲ κατασκευάζοντος ἐκ τοῦ προτέρου ὑποκειμενικόν τι λογικὸν σύστημα, κατὰ τὸ ὅποιον νὰ κρίνη περὶ πάντων τῶν κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν φαινομένων. Δὲν ἀνήκει εἰς σχολὴν, προσπαθῶν νὰ ὑπαγάγῃ πάντα τὰ πολιτικὰ φαινόμενα εἰς μίαν ἀρχήν, καὶ ἐν αὐτῇ ἀναζητῶν τὸν τελευταῖον αὐτῶν λόγον· ὅ,τι ἀπεπειράθη ὁ Ἀριστοτέλης ἐν τῇ ἀρχαιότητι, τοῦτο κατῴρθωσεν ὁ Μακιαβέλλης ἐν τῇ ἀναγεννήσει αὐτῆς, ἔχων ὑπὲρ ἑαυτοῦ τὴν μακρὰν ἱστορικὴν πεῖραν πολλῶν γενεῶν καὶ αἰῶνων. Ἦτο εὐτυχία διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς πολιτικῆς ἐπιστήμης ἡ ἐμφάνεια τοιοῦτου ἀνδρός ἐν τοσοῦτον κρίσιμῳ περιόδῳ τῆς ἱστορίας. Βαθεῖα, ποικίλη διάνοια, περιλαβοῦσα ἐν ἑαυτῇ ἅπασαν τὴν ζωὴν καὶ τὴν κίνησιν τῶν χρόνων του, ἀφῆκεν ἴχνη τῆς διαδόσεώς της ἐν τῇ ἐπιστήμῃ. Μὴ ταρασσώμεθα ὑπὸ τοῦ ὑποκριτικοῦ ἀναθέματος τῶν πολεμίων του. Τέκνον τοῦ αἰῶνος του, ἀλλὰ καὶ ἀξίος ἀντιπρόσωπος, ὑπέστη τὴν ἐπίδρασιν αὐτοῦ, χωρὶς νὰ δυνηθῇ νὰ διεκφύγῃ τὸ κράτος τῆς ἠθικῆς ἀπελπισίας καὶ σκοτοδίνης, ἣτις χαρακτηρίζει τὴν κοινωνίαν τοῦ δεκάτου ἕκτου αἰῶνος. Εἰσαγαγὼν εἰς τὴν ἐπιστήμην τὴν ἐλευθερίαν τῆς ἐρένης καὶ τῆς παρατηρήσεως, ἐξήγαγεν ἀναντίρρητα συμπεράσματα, ἅτινα οὐκ ὀλίγον ἔμελλον νὰ ἐπιδράσωσι βραδύτερον ἐπὶ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς πολιτικῆς ἐπιστήμης, νέαν λαβούσης ὠθησιν διὰ τῆς Μεταρρυθμίσεως, ἣτις ἀπέρρεεν ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ πνεύματος τῆς κριτικῆς καὶ τῆς ἐρένης, τοῦ χαρακτηρίζοντος τὸ πνεῦμα τοῦ Μακιαβέλλη.

Ὁ συγγραφεὺς τοῦ *Ἡγεμόνος* δὲν παρήλθε μόνος ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Ὁ Μακιαβελλισμὸς, ὅστις ἦτο τὸ χαρακτηριστικὸν σημεῖον τῆς μεταβατικῆς ἐκείνης καταστάσεως τῆς κοινωνίας τοῦ δεκάτου ἕκτου αἰῶνος, δὲν διετυπώθη μόνον παρὰ τῷ Μακιαβέλλῃ· ἡ θεωρία τῆς πολιτικῆς ἀνάγκης, εἰς τέλειον πολιτικὸν σύστημα ἀναπτυχθεῖσα, ἡ θεωρία τοῦ σκοποῦ καθυγιάζοντος τὰ μέσα, κηρυττομένη καθ' ἑκάστην ἐν τῷ φανερῷ ἢ ἐν τῷ κρυπτῷ ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας καὶ τῆς πολιτείας, εὔρε μόνον τὸν τολμηρότατον θεωρητικὸν ἐν τῇ ἐπιστήμῃ διὰ τοῦ Μακιαβέλλη. Πλεῖστοι τῶν μετ' αὐτὸν συγγραφέων ἀνέπτυξαν διὰ μακρῶν τὸ σύστημα τοῦ πολιτικοῦ Μακιαβελισμού, μεθ' ὅλην τὴν φαινομενικὴν ἀποστροφὴν, ἣν ὑπεκρίνοντο κατὰ τῶν δογμάτων τοῦ *Ἡγεμόνος*, ἅτινα ἀφώρρισε μὲν μετ' ὀλίγον ἡ ἐκκλησία, οὐδεμίᾳ δ' ἐστεφάνωσεν Ἀκαδήμεια, ἀλλὰ τὰ ὅποια

ἐκυκλοφόρησαν καθ' ὅλην τὴν Εὐρώπην, ἀνατρέποντα τοὺς παλαιούς αὐτῆς θεοὺς καὶ νέα πολιτικὰ δαιμόνια καθιεροῦντα. Ὁ φίλος, συναδέλφους καὶ σύγχρονος τοῦ Μακιαβέλλη Γουίτκιαρδίνης, ἀναγράφων τὰς πολιτικὰς αὐτοῦ ὑποθήκας, προβαίνει περαιτέρω τοῦ συγγραφέως τοῦ *Ἡγεμόνος*¹ ὁ Sciorpius ἐν τῇ πολιτικῇ αὐτοῦ παιδείᾳ βρῖνει ἐπὶ τὰ αὐτὰ ἔχνη, ὡσαύτως ὁ Justus Lipsius, καὶ ἐπὶ τέλους ὁ Fra Paolo Sarpi², ὁ σκοτεινὸς οὗτος θεωρητικὸς τῆς ἐνετικῆς πολιτείας, ἐν ἣ τὸ δόγμα τῆς πολιτικῆς ἀνάγκης καὶ ἡ ἰησουϊτικὴ θεωρία τοῦ σκοποῦ καθαγιαζόντος τὰ μέσα εὔρον τὴν ἀληθεστέραν αὐτῶν πραγματώσιν· ὁ Παῦλος Σάρπης συνώψισεν ἐν τῷ βιβλίῳ αὐτοῦ ἅπαντα τὰ ἀπόβλητα δόγματα, δι' ὧν ἡ βενετικὴ κυβέρνησις διετηρήθη ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον, στηρίζουσα τὸ κράτος αὐτῆς ἐπὶ τῶν ἐρειπίων πάσης ἠθικῆς καὶ πάσης τιμιότητος. Δίκαιον εἶνε, κατ' αὐτὸν, πᾶν τὸ συντελοῦν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς πολιτείας· πρωϊστὴ δὲ δικαιοσύνη τοῦ ἡγεμόνος εἶνε ἡ διατήρησις αὐτοῦ ἐν τῇ ἐξουσίᾳ.

Διὰ τοιούτων δογμάτων ἐλικνίζετο ἡ εὐρωπαϊκὴ κοινωνία κατὰ τὴν μεταβατικὴν ἐκείνην περίοδον τῆς ἱστορίας. Ἡ θεωρία τοῦ Μακιαβέλλη, ἀπορρεύσασα ἀπὸ τοῦ πνεύματος τῶν χρόνων ἐκείνων καὶ τῆς ὁσημέραι ἐπειγούσης ἀνάγκης πολιτικῆς ὀργανώσεως τῆς ζυμουμένης κοινωνίας, ἄρτι λαμβανούσης ἐθνικὴν καὶ πολιτικὴν συνείδησιν καὶ ἀτομικότητα, εἶμαρτο νὰ ἐπιδράσῃ καὶ ἐπὶ τῶν ἰδεολόγων καὶ ἐπὶ τῶν πρακτικῶν πολιτικῶν ἀνδρῶν τοῦ αἰῶνος. Μεθ' ὅλα τὰ ἀναθέματα καὶ τὰς κατακρυγὰς τῶν πολεμίων τοῦ Μακιαβελισμοῦ, ἡ θεωρία αὕτη οὐκ ὀλίγα ἔσχε σωτήρια ἀποτελέσματα καὶ ἐπὶ τῆς πολιτικῆς ἐπιστήμης καὶ ἐπὶ τῆς πολιτικῆς πράξεως· εἶνε ἡ διαθήκη τοῦ μέσου αἰῶνος, ἐκπνέοντος ἐν τῇ ἀμαρτίᾳ, ἀλλ' ἐν τῇ ὑστάτῃ στιγμῇ τῆς ἀγωνίας ὁμολογοῦντος τὸ μυστικόν, δι' οὗ ἠδύνατο ν' ἀναγεννηθῇ ἡ φθίνουσα κοινωνία. Τὸ μυστικόν ἐκεῖνο ἦτο ἡ πολιτικὴ ἐνότης, ἣτις μόνον δι' ἐνὸς ἀνδρὸς ἠδύνατο νὰ πραγματοποιηθῇ· τὴν δὲ θεωρίαν τοῦ τοιοῦτου ἀνδρὸς ἀνέγραψε κατ' ἐξοχὴν ὁ Μακιαβέλλης ἐν τῷ *Ἡγεμόνι* ὡς τὸ μόνον μέσον, δι' οὗ ἠδύνατο ἡ Ἰταλία, ἀπολυτρουμένη τῶν ἐσωτερικῶν καὶ ἐξωτερικῶν αὐτῆς πολεμίων, νὰ ἐπανακτήσῃ τὴν προτέραν ὑγείαν καὶ εὐκλειαν.

ἂ' Ἐὰν ἐγίνωσκεν (ὁ Μακιαβέλλης), λέγει ὁ Γερβῖνος³, τὰς ἀρχὰς τῆς Μεταρρυθμίσεως, μετὰ δυσχερείας ἤθελεν ἡ νεωτέρα Εὐρώπη ἐπιδείξει πολλοὺς ἐφαμίλλους αὐτῷ». Ὁ Μακιαβέλλης, σύγχρονος τοῦ Λουθήρου καὶ τῆς Μεταρρυθμίσεως, ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ πυρὸς τῆς ἐλευθερίας διαπνεόμενος, δὲν κατώρθωσε νὰ συναντηθῇ ἐν τοῖς πλείστοις ἠθικοῖς καὶ πολι-

¹ Opinione del padre Paolo servita, come debba governassi la Republica venetiana per havere ilperpetuo dominio. (1681).

² Historische Schriften — Machiavelli.

τικοῖς ζητήμασι μετὰ τοῦ νέου κόσμου, ὅστις ἐξεπροσωπεῖτο ἰδίως διὰ τῆς μεγάλης φυσιογνωμίας τοῦ ἐκ Γερμανίας μεταρρυθμιστοῦ· ἐπολέμησε τὴν παμβασιλείαν τῆς ἐκκλησίας, ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῆς ἀρχαίας πολιτείας, ἣτις ὑπῆρξε τὸ κατ' ἐξοχὴν ἰδεῶδες τοῦ Ἰταλοῦ τοῦ δεκάτου ἔκτου αἰῶνος· παρεγνώρισε τὴν ἀρχὴν τῆς ἐλευθέρου ἀτομικότητος, ἣτις εἶνε τὸ θεμελιῶδες πολιτικὸν δόγμα τοῦ νεωτέρου κόσμου, καὶ ἀπὸ τῆς ἀναγνωρίσεως τοῦ ὁποίου ἄρχεται νέα περίοδος ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Ἐνταῦθα ἔγκειται τὸ πρῶτον ψεῦδος τῆς πολιτικῆς θεωρίας τοῦ Μακιαβέλλη, καὶ αἱ λυπηραὶ συνέπειαι, εἰς ἃς ἐξωλλίσθησε, ζητῶν τὴν ἀνέγερσιν τοῦ ἀτόμου καὶ τῆς κοινωνίας διὰ τῆς πολιτείας. Ἄλλ' ἡ ἀληθὴς τοῦ προβλήματος λύσις ἀπέκειτο εἰς τὴν νέαν ἀρχὴν, τὴν βλαστήσαν ἐν τοῖς δάσεσι τῆς Γερμανίας, τὴν ἀρχὴν τῆς ἀτομικότητος, ἣτις διὰ τῆς μεθόδου τοῦ Μακιαβέλλη ἔδωκε νέαν ὄθησιν εἰς τὴν πολιτικὴν ἐπιστήμην καὶ ἱστορίαν τῆς Εὐρώπης, ἀρξάμενη ἀπὸ τῆς θρησκευτικῆς μεταρρυθμίσεως, διὰ μυρίων δὲ περιπετειῶν καὶ ἀγώνων καταλήξασα εἰς τὸ μέγα ἔργον τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΙΑΕΣΔΗΣ ΠΟΛΙΤΕΙΑ

ΘΩΜΑΣ ΜΩΡΟΣ, ΘΩΜΑΣ ΚΑΜΠΑΝΕΛΛΑΣ, ΒΑΚΩΝ ΒΕΡΟΥΛΑΜΙΟΣ.

Ὅ,τι χαρακτηρίζει ἰδίως τὸν αἰῶνα τῆς Ἀναγεννήσεως, εἶνε ἡ δίψα πρὸς τὸ ἰδεῶδες· ἡ ἀναβιοῦσα κοινωνία, μόλις διασπάσασα τὸν κλοιὸν τῆς θεολογικῆς αὐθεντείας, τρέπεται πρὸς τὰς τολμηροτάτας σκέψεις, ὑπολαμβάνουσα ὅτι δι' ἐνὸς ἄλματος δύναται νὰ πραγματοποιήσῃ τὰ γενναιότατα τῶν ὀνείρων καὶ τὰ παραβολώτατα τῶν σχεδίων. Ἡ κατὰ τοῦ μέσου αἰῶνος ἀντίδρασις πκρέχει αὐτῇ ἔκτακτον σθένος. Ὑπὸ τοῦ οἰωνοῦ τοῦ ἀρχαίου πνεύματος, διατυποῦντος ἐκ νέου τὴν σκέψιν αὐτοῦ ἐν τῇ ἱστορίᾳ, ἡ κοινωνία ἐκείνη πιάγματι ἀναγεννᾶται ἐν ὅλῃ τῇ πίστει καὶ ἐν ὅλῃ τῇ ἐμπνεύσει, τῇ χαρακτηριζούτῃ τὸν ἄνθρωπον ἐν τῇ νεανικῇ ἡλικίᾳ· τὸ ἐλληνικὸν πνεῦμα κατισχύει ἐν τῇ κοινωνίᾳ, χειραφετοῦν αὐτὴν ἀπὸ τῆς θεολογίας, ἣτι, καταρᾶται τὴν ἀναγέννησιν ταύτην, ζητοῦσα νὰ ἐξοντώσῃ τοὺς μύστας αὐτῆς διὰ μυρίων προγραφῶν καὶ καταδιώξεων. Ἡμέραν τινὰ ἡ πρώτη τῶν θεολογικῶν σχολῶν τοῦ χρι-